Mr Zoran Ilkić

šef Službe opštih i pravnih poslova
u DDOR-u, Novi Sad

USLOVI OSIGURANJA KAO VRSTA PRAVILA POSLOVANJA*

SAŽETAK: Masovna produkcija i masovna prodaja nameću ugovornu tehniku, koja sadržaj posla reguliše na tipizirani način. Proces racionalizacije u proizvodnji i distribuciji, tipiziranje proizvoda, ekonomski razvoj privrednih subjekata, urbanizacija i korišćenje brzih sredstava komunikacija, izaziva potrebu da se zaključenje ugovora ubrza, olakša i pojeftini. Tamo gde se koriste formulari prilikom zaključenja ugovora, nije potrebna dugotrajna i brižljiva priprema, jer je iskustvo subjekta, koji se služi formularnim ugovorom, precizirano u tekstu pravila poslovanja. U savremenoj privredi napušta se individualiziranje i ne uzimaju se u obzir posebnosti konkretnog slučaja. To nije slučaj samo u proizvodnji, već i u ugovornom pravu, koje služi regulisanju razmene dobara i usluga. Pravni izraz ovog procesa jesu uslovi poslovanja ugovarača koji se njima služi.

Ključne reči: uslovi osiguranja, pravila poslovanja, opšti uslovi, osiguravajuće organizacije, ugovor o osiguranju, osiguravač

Uslovi osiguranja su uslovi poslovanja osiguravajućih organizacija i kao takvi, fenomen koji precizno i dominantno reguliše odnose u ugovoru o osiguranju. Stoga ćemo načelno razmatrati prvo pravila poslovanja uopšte, a zatim uslove osiguranja, kao njihovu vrstu, koja determiniše uređivanje ugovornih obaveza između stranaka u oblasti osiguranja.

* Rad primljen: 26. 06. 2009.

1) POJAM

a) Pojam uslova poslovanja uopšte

Uslovi poslovanja (opšti uslovi prodaje, opšti uslovi vršenja usluga, opšti uslovi nabavke) predstavljaju uslove pod kojima neko privredno društvo posluje.

Uopštena definicija uslova poslovanja nalazi se, npr., u § 1. st. 1. Zakona SR Nemačke o uređenju prava opštih uslova poslovanja:¹ „Opšti uslovi poslovanja su unapred formulisani uslovi ugovora za veći broj ugovora koje jedna ugovorna strana (korisnik) postavlja drugoj ugovornoj strani pri zaključenju ugovora. Svejedno je da li odredbe sačinjavaju posebno izdvojeni sastavni deo ugovora ili su u sam tekst ugovora unete, koliki im je obim, u kojoj vrsti pisma su redigovane i kakvu formu ima ugovor.”

Pravna teorija ih definiše kao pravila pod kojima privredni subjekti vrše svoje usluge, odnosno, isporučuju robu, a kojima se redovno regulišu međusobna prava i obaveze ponudioca i druge stranke u slučaju zaključenja ugovora.² Njima se naziva tekst³ koji je unapred utvrdila ili prihvatila jedna privredna organizacija, kao uslove (klauzule, pravila) pod kojima će zaključivati ugovore određene vrste sa bilo kojim zainteresovanim licem, bez obzira u kakvom se obliku takvi opšti uslovi pojavljuju.⁴ To su apstraktna pravila kojima se uređuju svi budući pojedinačni ugovori određene vrste.⁵ Oni su skup opštih pravila koja važe za sve formularne ugovore iz određene grupe ugovora zaključene u obavljanju delatnosti ponudioca.⁶ Sva pitanja koja iskrsavaju kod određenog tipa ugovora su u njima uređena na uopšten i jedinstven način, bez obzira na konkretne okolnosti pod kojima će se zaključivati pojedinačni ugovori. Pravila poslovanja nisu pripremljena samo za jedno određeno lice sa kojim se ugovor namerava

¹ Prevod ovog Zakona objavljen je u časopisu Strani pravni život, br. 100/1978, str. 25—37.

² Kapor, V., Carić, S., *Ugovori robnog prometa*, Novi Sad, 1996, str. 48.

³ Schmidt-Salzer, J., *Das Recht der Allgemeinen Geschäfts- und Versicherungsbedingungen*, Berlin, 1967, str. 27: Autor navodi mišljenja pojedinih teoretičara o pojmu uslova poslovanja: tako, Raiser podrazumeva pod opštim uslovima poslovanja klauzule koje su apstraktnim rečenicama u formi formulara sastavljene za istovetne poslove; Michel definiše opšte uslove poslovanja kao klauzule koje su, ne polazeći od nekog konkretnog sporazuma, unapred definisane, i time predodređene da kasnije postanu sastavni deo ugovora koji će se zaključiti; Hefermehl ih vidi kao definisanje tipičnog sadržaja sporazuma za neodređen broj ugovora sa neodređenim kupcima; Lukes označava uslove poslovanja kao predformulaciju sadržaja kasnijih pojedinačnih pravnih poslova, koji će od strane privatnih pravnih subjekata biti definisani na određeni način za tipske pravne poslove; Schumann ih definiše kao normirane odrednice sporazuma koje bi uopšteno trebalo da važe kao sadržaj pojedinačnih sporazuma.

⁴ Jankovec, I., *Privredno pravo*, Beograd, 1999, str. 264.

⁵ Radišić, J., *Obligaciono pravo, opšti deo*, Beograd, 1993, str. 94.

⁶ Lojpur, A., *Opšti uslovi formularnih ugovora*, Beograd, 1988, Pravni život, br. 10—12/1988, str. 1552.

sklopiti. Naprotiv, ona čine temelj svih pojedinačnih ugovora koje sastavljač namerava da zaključi sa neodređenim licima.

Stipulisane klauzule će (u takvom ili izmenjenom vidu) predstavljati osnov prava i obaveza ugovornih strana prilikom zaključenja jednog konkretnog ugovora u budućnosti. One čine sadržinu ugovora. Njima privredna organizacija — stipulator za neopredeljeni broj slučajeva određuje sve uslove ugovora, izuzev onih elemenata o kojima se, po prirodi posla, nužno mora raspravljati⁷ (npr., predmet osiguranja, suma osiguranja, skadenca).

b) Pojam uslova poslovanja osiguravajućih organizacija (uslova osiguranja)

Uslovi poslovanja osiguravajućih organizacija, tj. uslovi osiguranja, osnovne su odredbe na kojima se zasniva veliki broj ugovora o osiguranju. To su standardni uslovi, setovi pravila koja su osiguravajuća društva jednostrano formulisala za različite vrste (tipove) osiguranja.⁸ Njima se na generalan način, slično zakonu, određuje sadržina budućih ugovora o osiguranju.

Opšti uslovi se donose za pojedine grane ili za pojedine vrste osiguranja. Njihov sadržaj je ujednačen i uopšten. Ovo svojevrsno sređivanje sadržine osiguranja, tj. „tipiziranje” sadržine osiguranja je dosta obuhvatno i ide čak i do utvrđivanja detalja ponašanja ugovornih strana.⁹ Oni obično sadrže odredbe o načinu zaključenja ugovora, početku i prestanku obaveza osiguravača, definisanju sume osiguranja, o događajima kod čijeg nastupa je osiguravač obavezan na isplatu naknade iz osiguranja i njenom dospeću, predmetu osiguranja, pojmu i obimu pokrivenih rizika, utvrđivanju okolnosti od značaja za procenu rizika, ograničenju i isključenju obaveze osiguravača, načinu i roku dospeća plaćanja premije, posledicama neplaćanja premije, snižavanju i povećanju premije osiguranja (bonus i malus), kada i pod kojim uslovima se vraća premija osiguranja, sprečavanju nastupanja osiguranog slučaja i spasavanju, izmeni uslova i tarifa premija, sudbini pokrića u slučaju promene sopstvenika osigurane stvari, obavezama prijave nastupanja osiguranog slučaja, osnovima za gubitak prava na odštetu, utvrđivanju i proceni štete, mogućnosti ulaganja prigovora i proceduri za njegovo rešavanje, načelima i merilima po kojima osiguranici učestvuju u raspodeli dobiti društva, modelima pravne zaštite osiguranika kod osiguranja od odgovornosti,¹⁰ zastarelosti i mesnoj nadležnosti domaćih sudova.¹¹ Kontrahentima najčešće ostaje da utvrde

⁷ Milenović, D., *Poslovno pravo*, Niš, 2001, str. 34.

⁸ Munksgaard, N., *Forsikringsjura*, Rungsted Kyst, 1992, str. 85.

⁹ Šulejić, P., *Pravo osiguranja*, Beograd, 1997, str. 54—55.

¹⁰ Camous, E., *Reglements non-juridictionnels des litiges de la consommation (Contribution critique a l'analyse des modes alternatifs de règlement des conflits)*, Paris, 2002, str. 366—371.

¹¹ Ranijim propisima bila je regulisana sadržina uslova osiguranja. Tako je Zakon o osiguravajućim zavodima i zajednicama osiguranja („Sl. list FNRJ” br. 27/61) članom 22.

samo predmet osiguranja i visinu osigurane sume (odnosno vrednost osigurane stvari), prema kojima se određuje premija osiguranja, kao i vreme trajanja osiguranja.

Od opštih uslova osiguranja treba razlikovati ugledne, standardne uslove osiguranja. Reč je o opštim uslovima osiguranja koje kao neobavezujuće preporučuju udruženja osiguravača. Cilj postojanja ovih uslova jeste pomoć zainteresovanim osiguravajućim društvima da, na njihovoj osnovi, sastave svoje uslove u skladu sa zakonskim i drugim propisima koji uređuju građu dotične vrste osiguranja. Zbog neobaveznosti uglednih uslova, uslovi koje primenjuju osiguravači često od njih u manjoj ili većoj meri odstupaju.

Osiguravajuće organizacije pripremaju unapred, kao i opšte uslove, i posebne uslove osiguranja, kojima se još detaljnije i preciznije regulišu prava i obaveze ugovornih strana pri zaključenju ugovora u određenoj grani osiguranja.¹² Njima se utvrđuje konačni sadržaj ugovora o osiguranju i primenjuju razne dodatne klauzule. Posebni uslovi obrađuju, npr., predmet osiguranja, preciziranje osiguranih opasnosti tj. rizika (požar, eksplozija, poplava i bujica, udar groma, provalna krađa, razbojništvo, lom stakla), mesto osiguranja, način utvrđivanja naknade iz osiguranja, naknadu troškova spasavanja.¹³ Posebnim uslovima se opšti uslovi dopunjuju ili menjaju. Tako se osiguravajuća zaštita poboljšava, po pravilu proširuje, premda se može i suziti.

U pravnoj teoriji se uslovi polise često terminološki izjednačavaju i mešaju sa posebnim uslovima osiguranja. Naime, uslovi polise su ugovorne odredbe kojima se dodatno uređuje odnos između osiguravača i osiguranika, u delu koji nije uređen ujednačenim i uopštenim odredbama iz opštih uslova osiguranja. Zainteresovane strane pregovaraju o njima prilikom zaključenja ugovora o osiguranju. Oni su primereni i prilagođeni jednom ugovoru ili izvesnom broju pojedinačnih ugovora. Sadržani su u rubrikama, odeljcima polise osiguranja, odnosno praznim mestima koja se popunjavaju prilikom izrade ove isprave. Ovi uslovi unose se u prazna mesta za koje je označeno šta treba da se u njih unese prilikom popunjavanja polise. Obično se odnose na rizik od koga se osigurava, stvari ili lica koja se osiguravaju, imena ugovorača ili osiguranika, sumu osiguranja, premiju koja će se plaćati. Ove uslove osiguranik opredeljuje po svom izboru u okviru ponude koju čini ili priprema osiguravač. Praktično, osiguraniku se kod dobrovoljnih osiguranja ostavlja da odredi predmet osigura-

taksativno utvrdio šta naročito, za svaku vrstu osiguranja, treba da sadrže pravila osiguranja. Današnjim zakonskim propisima nije normirana sadržina uslova osiguranja. U uporednom pravu, u interesu transparentnosti na tržištu i radi omogućavanja osiguranicima da mogu da porede usluge pojedinačnih osiguravača, zakonom je normiran minimum njihovog sadržaja: npr. nemački Zakon o nadzoru osiguranja, § 10; češki Zakon o ugovoru o osiguranju, čl. 4. st. 5.

¹² Notaroš, M., *Priručnik za praksu u osiguranju i reosiguranju*, redaktori Acin, Đ., Cvejić, Đ., Novi Sad, 1996, str.137.

¹³ Marović, B., Avdalović, V., *Osiguranje i teorija rizika*, Novi Sad, 2006, str. 83.

nja, sumu na koju će predmet, stvar ili telesni integritet da osigura, kao i opcija niza dopunskih klauzula koje, uz doplatnu premiju, daju određena poboljšanja osiguranom pokriću (npr., uključanje nekih dodatnih rizika, „osiguranje novo za staro”). Sve ostalo, od premije, pa do detalja njegovog ponašanja (obaveza), utvrđeno je pravilima poslovanja osiguravača (koeficijenti za izračunavanje premija utvrđeni su tarifama).

Činjenica je da se u praksi radi o različitim stvarima koje imaju i različite pravne posledice.¹⁴ Stoga smatramo da bi trebalo praviti jasnu razliku između elemenata ugovora, odredbi koje se unose u prazna mesta u polisi, od posebnih uslova osiguranja, kao unapred pripremljenih tekstova kojima se putem različitih klauzula dopunjava sam ugovor.

Pored posebnih uslova, radi veće utanačenosti i otklanjanja eventualnih nejasnoća, osiguravajuće organizacije sastavljaju i dopunske, tj. dodatne uslove osiguranja, kojima se odnosi još više preciziraju. Njima se još konkretnije utvrđuju ugovorna prava i obaveze, uglavnom zbog prirode i specifičnosti predmeta osiguranja i osiguranog slučaja.

Opšti, posebni i dopunski uslovi osiguranja čine zajedno uslove poslovanja organizacija za osiguranje, tj. skup klauzula kojima se podrobno uređuju odnosi između osiguravača, s jedne, i osiguranika odnosno ugovarača osiguranja, s druge strane.

2) PRAVNA PRIRODA

a) Pravna priroda pravila sadržanih u opštim uslovima poslovanja

Iako uslovi poslovanja predstavljaju veoma važan oblik autonomnog regulisanja uzajamnih poslovnih odnosa od strane privrednika, u pravnoj teoriji navodi se i da je sporno da li se uopšte radi o izvorima prava ili ne.¹⁵ Uglavnom se konstatuje da oni predstavljaju jedan od izvora autonomnog međunarodnog trgovinskog prava,¹⁶ tj. *lex mercatoria*,¹⁷ naravno

¹⁴ Do identifikacije uslova police sa posebnim uslovima osiguranja dolazi zbog različitog shvatanja značenja pojma „opšti i posebni uslovi osiguranja”. Prema jednom gledištu, opšti uslovi osiguranja znače tipiziranu sadržinu ugovora o osiguranju, a posebni uslovi ugovorne odredbe, o kojima ugovarači pregovaraju prilikom zaključenja ugovora o osiguranju. Posebne uslove osiguranja osiguranik prihvata po svom izboru. Prema drugom, opšti uslovi osiguranja su opšti akti osiguravača, kojima se reguliše sadržina ugovora o osiguranju, a koji se odnose na čitavu jednu oblast osiguranja (npr., osiguranje imovine, osiguranje života, osiguranje od posledica nesrećnog slučaja). Posebni uslovi osiguranja sadrže odredbe koje se odnose na sadržinu ugovora jedne određene vrste osiguranja (npr., na osiguranje od rizika požara kao vrstu osiguranja u oblasti osiguranja imovine).

¹⁵ Carić, S., *Autonomno privredno pravo i ostvarivanje pravičnosti u sudskoj praksi*, Beograd, 1995, Pravni život, br. 11/1995, str. 246.

¹⁶ Đurović, R., *Međunarodno privredno pravo*, Beograd, 2000, str. 28; Mirković, Đ. Ž., *Osiguranje*, Beograd, 1959/1960, str. 5—32; Goldštajn, A., *Opći uvjeti poslovanja (u međunarodnoj i unutrašnjoj trgovini)*, Zagreb, 1970, str. 36; Carić, S., *Autonomna unifikacija pravnih pravila o ugovorima u privredi*, Beograd, 2000, Pravni život, br. 11/2000, str. 263.

¹⁷ Vukadinović, R., *Lex mercatoria kao pravedno pravo u međunarodnom trgovinskom (privrednom) pravu*, Beograd, 1994, Pravni život, br. 9—10/1994, str. 1223—1225;

i njegovog sastavnog dela — formularnog prava,¹⁸ obligacionog prava,¹⁹ trgovinskog (poslovnog) prava,²⁰ i, svakako, obligaciono-pravnih normi prava osiguranja.²¹ Veliki značaj kao izvora pravila za obligaciono i trgovinsko pravo, te pravo osiguranja, odražava i mesto koje im se pridaje u hijerarhiji formalnih izvora prava.²² Međutim, postoji i stav, da se shvatanje o njima, kao izvoru prava, ne bi moglo prihvatiti. Naime, oni ne obavezuju kontrahente ako se ugovor na njih ne poziva i ako strana koja treba da ih prihvati nije sa njima upoznata. Stoga se oni ne mogu tretirati kao samostalan izvor prava. Izuzetno, mogu da obavezuju ugovarače iako se ugovor na njih ne poziva, ali se tada već radi o običajima, a ne o uslovima poslovanja.²³

Sva mišljenja o pravnoj prirodi pravila sadržanih u opštim uslovima poslovanja mogu se svrstati u tri teorije (shvatanja): Normativnu,²⁴ Mešovitu²⁵ i Ugovornu teoriju.²⁶ Prihvatljiva je, međutim, samo Ugovorna teorija.

Naime, čak i u slučajevima kada ne postoji nikakva mogućnost da se bilo šta menja u ugovoru čiji su uslovi jednostrano unapred pripremljeni, pristupanje i takvom ugovoru znači prihvatanje ponude. Volja ponudioca neće proizvesti nikakvo dejstvo, ukoliko se ne podudari sa voljom ponuđenoga. U jednom pravnom poslu egzistiraju dve volje, i on ne može da proizvede pravna dejstva, ukoliko se te dve volje ne sjedine. Znači da je u pitanju pravni posao koji ima karakteristike ugovora.²⁷ Nesumnjivo po-

Schmitthoff, C. M., *Međunarodno trgovačko pravo (njegov razvoj, formuliranje i funkcioniranje)*, Zagreb, 1972, str. 83—119.

¹⁸ Draškić, M., *Međunarodno privredno ugovorno pravo (ugovorni odnosi sa elementom inostranosti)*, Beograd, 1974, str. 15.

¹⁹ Salma, J., *Obligaciono pravo*, Novi Sad, 2001, str. 24.

²⁰ Vasiljević, M., *Poslovno pravo (trgovinsko i privredno pravo)*, Beograd, 1997, str. 19.

²¹ Mrkšić, D., Petrović, Z., *Pravo osiguranja*, Beograd, 2004, str. 107; Mirković, Đ., *Ugovor o osiguranju*, Beograd, 1959, *Jugoslovenska advokatura*, br. 1/59, str. 24.

²² Goldštajn, A., *Obvezno pravo*, I, Zagreb, 1978, str. 37; Vasiljević, M., *isto*, str. 21; Kostadinović, S., Mrkšić, D., *Kompanijsko pravo*, Novi Sad, 2004, str. 64; Carić, S., *navedeni tekst* u časopisu *Pravni život*, str. 249; Šulejić, P., *isto*, str. 65—66; Mrkšić, D., Petrović, Z., *isto*, str. 107.

²³ Mićović, M., *Trgovački običaji*, Kragujevac, 2000, str. 94—96.

²⁴ Prema Normativnoj (Antiugovornoj, Protivugovornoj) teoriji, zbog odsustva prethodne diskusije oko klauzula ugovora i predložene apstraktne formulacije, ova pravila više podsećaju na propis, nego na ugovor. Unapred utvrđeni uslovi predstavljaju jednostrano obavezujuću izjavu, koju treba posmatrati kao reglman. O tome više: Perović, S., *Obligaciono pravo*, I, Beograd, 1981, str. 221; Nikolić, N., *Ugovor o osiguranju*, Beograd, 1957, str. 21.

²⁵ Prema Mešovitoj (Normativno-ugovornoj) teoriji, predmetni poslovi su pola ugovor, a pola reglman. Ugovorni deo, koji se odnosi na bitne elemente, sporazumno sastavlja ugovarači, a reglmentarni deo utvrđuje stipulator. Više: Vilus, J., *Opšti uslovi formularnih ugovora*, Beograd, 1976, str. 114—118.

²⁶ Vukadinović, R., *Međunarodno poslovno pravo, opšti deo*, Kragujevac, 2005, str. 54; Vasiljević, M., *isto*, str. 20.

²⁷ Vilus, J., *Tipski ugovori o međunarodnoj kupoprodaji*, Beograd, 1962, str. 160—163.

stoji sticaj dveju volja koje imaju suprotne interese. Tačno je da su kod ovakvih pravnih poslova ekonomske snage ugovornih strana različite i zbog toga je došlo do promene tehničke strane zaključivanja ugovora. Ali, to ne znači na nema ugovora, već samo da nema dovoljno ugovaranja, pogađanja između suprotnih volja. Nejednakost ugovornih strana, manje ili više, postoji kod svakog ugovora. Apsolutna jednakost je, uostalom, nemoguća. Volja onog koji pristupa i prihvata uslove poslovanja, iako nema znatnijeg uticaja na određivanje sadržine ugovora, ipak je neophodna pretpostavka da se predmetni ugovor zaključi. Neophodnost postojanja saglasnosti volja ne znači da svaka od njih mora da ima podjednak udeo u stvaranju ugovora. To što se u praksi, iz više razloga, prihvatanje uslova ugovora sprovodi mehanički, ne daje za pravo da se ospori značaj subjektivne aktivnosti ugovornih strana, bez obzira da li se radi o individualnim ili ugovorima zaključenim na temelju pravila poslovanja.

Ekonomska nejednakost ugovornih strana ne može da se uzme u obzir prilikom određivanja prirode uslova poslovanja. Ona se ni ne može popraviti ugovorom. Nije ni bitan elemenat ugovora, pošto ona ne ulazi u pravna obeležja ovakvih ugovora, jer nije pravna činjenica relevantna za nastanak i dejstvo ugovora. Uostalom, ekonomska nejednakost je i prolazna stvar. U današnjem brzom razvitku proizvodnje i trgovine, slika ekonomski jačih i ekonomski slabijih relativno brzo menja svoj izgled. Stoga bi bilo neprihvatljivo tom momentu dati tako presudan značaj, da on opredeljuje i samu pravnu prirodu ovakvih uslova.

Bez obzira koliko dominantno²⁸ regulisali prava i obaveze ugovornih strana, uslovi poslovanja nisu objektivno pravo. Prema tome, ne mogu da deluju prema svakom, bez obzira na volju i želju pojedinaca. Samo sastavljanje istih nema pravne posledice. Te posledice počivaju jedino na sporazumu ugovornih strana. Oni stiču pravnu snagu samo i jedino u okviru ugovora. Sami nemaju nikakvu pravnu snagu van okvira konkretnog ugovora u kome su korišćeni. Bez njega, to su samo nacrti, predlozi, modeli elemenata ugovora o tome, kako da se najcelishodnije regulišu prava i obaveze ugovornih strana. Prema tome, oni služe da, ukoliko to ugovorne strane žele, dopune individualno zaključene ugovore. Prihvatajući stav o zajedničkoj volji stranaka da inkorporiraju uslove poslovanja u pravni posao koji zaključuju, može se zaključiti samo da ovaj odnos ne prevazilazi pravno-tehnički pojam ugovora.²⁹ Odredbe u njima ne predstavljaju ništa drugo, no pravila obligacionog prava o ugovornim pravima i obavezama

²⁸ Ramberg, J., *International Commercial Transactions*, Stockholm, 2002, str. 17; Ghestin, J., *Korisno i pravično u ugovorima*, Beograd, 1994, Pravni život, br. 11—12/1994, str. 1485; Draškić, M., *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, redaktori Blagojević, B., i Krulj, V., I, Beograd, 1983, str. 104; *Pravni leksikon*, glavni redaktor Blagojević, B., II, Beograd, 1970, str. 57; Weber, W., *Die Allgemeinen Geschäftsbedingungen*, Berlin, 1967, str. 223—231; Arbittier, S., *The Form 50 Lease: Judicial Treatment of an Adhesion Contract*, University of Pennsylvania Law Review, 1963, vol. 111, 8, str. 1204.

²⁹ Danilović, T., *Klauzule o isključenju i ograničenju (ublažavanju) ugovorne odgovornosti*, Beograd, 1980, str. 202—206.

preuzetim na specifičan način. Njima se uređuju pitanja individualnog, subjektivnog, a ne opšteg, javnog prava.

Dakle, ne može se osnovano osporiti ugovorni karakter pravila sadržanih u opštim uslovima poslovanja. To je, uostalom, stav i našeg zakonodavstva,³⁰ sudske prakse i teorije.³¹ Kod njih su ispunjene sve pretpostavke koje se zahtevaju za nastanak ugovora i njegova dejstva, a posebna tehnika zaključivanja ugovora u kojima se primenjuju može imati uticaja samo na ustanovljenje posebnih pravila koja važe za ovakve ugovore. Zbog toga ovakve ugovore treba tretirati kao posebnu grupu u opštoj klasifikaciji ugovora.³²

b) Pravna priroda uslova osiguranja

U pravnoj teoriji postojalo je mišljenje da su uslovi osiguranja opšti akti pod kojima osiguravač obavlja svoju delatnost u određenoj vrsti osiguranja. Ovo mišljenje se, međutim, ne može prihvatiti. Uslovi osiguranja nisu opšti akti društva za osiguranje, već su to njegova pravila poslovanja.³³ Opštim aktima osiguravača uređuju se unutrašnji odnosi, dok se uslovima osiguranja, kao i pravilima poslovanja uopšte, ne uređuju unutrašnji odnosi kod samog osiguravača, već se njima uređuju odnosi prema trećim licima. I to prema licima sa kojima osiguravač stupa u ugovorne odnose povodom delatnosti osiguranja. Osiguravajuća organizacija ne može formalno jednostrano uređivati te odnose prema trećima, ako to nije zakonom predviđeno. Protiv uslova osiguranja ne može se pokrenuti upravni spor, niti se objavljuju na identičan način koji je normiran za opšte akte. Sem toga, opšti akti određenog dana stupaju na snagu. Međutim, za uslove osiguranja ne može se reći da stupaju na snagu, već da do njihove primene dolazi pristankom ugovarača osiguranja, odnosno osigurani-ka, i formalno onda čine deo budućeg ugovora o osiguranju.

Uslovi osiguranja, po svojoj suštini, imaju ugovorni karakter. On se ogleda u tome što drugoj ugovornoj strani ostaje na volji da li će te uslove prihvatiti i zaključiti ugovor o osiguranju, ili ne. Ako ona ne prihvati ponuđene uslove osiguranja, onda nema pravo da zahteva od osiguravača da prihvati zaključenje osiguranja pod nekim drugim, ili bilo kakvim uslovima. Iz ugovorne pravne prirode proizilazi, takođe, i ovlašćenje stranaka da svojom voljom isključe njihovu primenu.³⁴

³⁰ Zakon o obligacionim odnosima rediguje termin: „opšti uslovi ugovora”.

³¹ U našem pravu ovu teoriju zastupaju: Blagojević, B., Carić, S., Kapor, V., Jakšić, S., Bošković, M., Perović, S., Radišić, J., Vilus, J., Danilović, T., Šulejić, P., Mrkšić, D.

³² Bošković, M., *Opšti uslovi ugovora*, Beograd, 1985, Privredno-pravni priručnik, br. 4/85, str. 25.

³³ Privredno-pravni priručnik, Beograd, 1972, br. 5/72, citira se Sentenca iz Presude Vrhovnog privrednog suda Sl. br. 611/71 od 13. 01. 1972. g., str. 39: „Pravila osiguranja po svojoj pravnoj prirodi predstavljaju opšte uslove ugovora po pristupu, koja osigurani-ka obavezuju samo ukoliko ih osiguranik prihvati odnosno ukoliko nisu nekom izričitom odredbom isključena.”

³⁴ Vukadinović, R., *isto*, str. 55.

3) TERMINOLOGIJA

Radi označavanja uslova poslovanja, koji se unapred apstraktno formulišu za niz budućih konkretnih ugovora, upotrebljavaju se različiti nazivi. Najčešće se koriste termini: „pravila poslovanja”, „opšti uslovi”, „opšti uslovi poslovanja”, „opšti uslovi ugovora”, „opšti uslovi formularnih ugovora”.

U nemačkoj pravnoj doktrini, gde se o ovom pitanju svakako najviše piše, govori se o „opštim uslovima” ili o „opštim uslovima poslovanja” (*Allgemeine Geschäftsbedingungen*). Isto je u Austriji i Švajcarskoj, a vrlo slično i u Skandinavskim zemljama. U Italiji se, naročito posle zakonskog regulisanja opštih uslova, govori o „opštim uslovima ugovora” (*condizioni generali di contratto*), ali se u literaturi ovaj izraz, po pravilu, povezuje s izrazom „adhezioni ugovor”, da bi se tačnije odredilo značenje koje se u italijanskoj praksi daje opštim uslovima ugovora. U francuskom pravu, izraz „opšti poslovni uslovi” se retko koristi. Ono što se u nemačkom pravu naziva „opštim poslovnim uslovima”, u francuskom pravu se naziva „tipskim ugovorima” (*contrats-types*). U engleskoj i američkoj doktrini primenjuje se izraz „opšti uslovi” (*general conditions*). U delima japanskih autora koriste se odgovarajući prevodi engleskog naziva, a klauzule koje su unapred pripremljene nazivaju se „standardnim uslovima” (*standard conditions*).

U Rusiji je uobičajen naziv „opšti uslovi” (общие условия), dok se u poljskoj literaturi nailazi na izraz „ugovorni obrasci” (*wzorce umowne*), pod kojim se podrazumevaju kako opšti uslovi (gotove ugovorne klauzule), tako i obrasci ugovora namenjeni za popunjavanje.

U našem pravu, zakonom je formulisani izraz „opšti uslovi formularnih ugovora”,³⁵ a pravila poslovanja koja se primenjuju u oblasti osiguranja označavaju se nazivima: „opšti uslovi osiguranja” (engl. *general policy conditions*, nem. *Allgemeine Versicherungsbedingungen*)³⁶ „posebni uslovi osiguranja”, „dopunski (dodatni) uslovi osiguranja” (engl. *special policy conditions, additional conditions, collateral terms*, nem. *besondere Versicherungsbedingungen, Sonderbedingungen, Zusatzbedingungen*)³⁷ „uslovi osiguranja” (engl. *policy conditions, insurance conditions, insurance terms and conditions*, nem. *Versicherungsbedingungen*)³⁸ „ugledni (standardni) uslovi osiguranja” (engl. *uniform policy conditions, standard policy conditions*, nem. *Musterbedingungen, Normativbedingungen*).³⁹

³⁵ Konstantinović, M., *Obligacije i ugovori — Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima*, Beograd, 1969, čl. 109—111; Zakon o obligacionim odnosima, „Sl. list SFRJ” br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89 i „Sl. list SRJ” br. 31/93, 22/99 i 44/99, čl. 142. i 143.

³⁶ Marović, B., Žarković, N., *Leksikon osiguranja*, Novi Sad, 2002, str. 204.

³⁷ Isto, str. 333.

³⁸ Isto, str. 468—469; Simurdić, B., *Englesko-srpski i srpsko-engleski rečnik termina u osiguranju*, Novi Sad, 2005, str. 316.

³⁹ Marović, B., Žarković, N., isto, str. 455.

4) IZVORI PRAVA

Zakon o obligacionim odnosima je svakako najvažniji izvor prava za uslove poslovanja organizacija za osiguranje, jer članovima 142. i 143. normira postojanje i osnovne odrednice opštih uslova formularnih ugovora. Članom 100. reguliše tumačenje formularnih ugovora, a više članova odnosi se na uslove poslovanja koji se primenjuju u ugovoru o osiguranju.

Zatim, Zakon o osiguranju imovine i lica⁴⁰ je mnoštvom članova regulisao postojanje uslova osiguranja, njihov značaj za osnivanje, poslovanje i prestanak akcionarskog društva za osiguranje i društva za uzajamno osiguranje, te njihovu kontrolu od strane nadležnog saveznog organa i ovlašćenog aktuara. U skladu s njim, sve naše osiguravajuće organizacije donele su i u svom svakodnevnom poslovanju primenjuju svoje uslove osiguranja. Izuzev u pogledu odredaba o obaveznom osiguranju i o poveravanju javnih ovlašćenja, ovaj Zakon prestao je da važi 29. 05. 2004. godine.

Zakonom o osiguranju⁴¹ normirano je da akcionarsko društvo za osiguranje donosi akta svoje poslovne politike, u koje svrstava i opšte i posebne uslove osiguranja.⁴² Društva za osiguranje obavezana su da usaglasе akta poslovne politike (pa i uslove poslovanja) sa novim Zakonom.

Značajan izvor prava u ovoj oblasti predstavljaju i norme čije se odredbe odnose na zaštitu potrošača uopšte, a samim tim i na zaštitu korisnika osiguranja.⁴³

Izvestan, mada ograničen značaj imaju i pravna nauka i sudska praksa. Prva, jer uočava i objašnjava pravne pojave vezane za uslove osiguranja, a druga, zato što u pojedinačnim sporovima može da vrši njihovo tumačenje i korekciju.

Na međunarodnom planu, od značaja su, pre svega, zakoni kojima su uređena opšta pravila poslovanja.⁴⁴ Zatim, zakoni kojima je regulisana materija prava osiguranja.⁴⁵ Od značaja su i pojedine odredbe građanskih zakonika i zakona kojima se sprovodi nadzor nad osiguravajućom delatnošću. Činjenica je da su mnogi od ovih propisa doneti davno, neki čak i početkom 20. veka. Međutim, oni su tokom vremena menjani i dopunjavani. Ovo pogotovo važi za zakone Evropske unije koji su inovirani u

⁴⁰ Zakon o osiguranju imovine i lica, „Sl. list SRJ” br. 30/96, 57/98, 21/99, 44/99, 53/99, 55/99. i „Sl. glasnik RS” br. 55/2004.

⁴¹ Zakon o osiguranju, „Sl. glasnik RS” br. 55/2004, 70/2004, 61/2005. i 85/2005.

⁴² Čl. 58.

⁴³ Zakon o zaštiti potrošača, „Sl. glasnik RS” br. 79/2005; Uredba o utvrđivanju Nacionalnog programa zaštite potrošača za period od 2007. do 2012. godine, „Sl. glasnik RS” br. 11/2007.

⁴⁴ Npr. nemački: *Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen* (1976).

⁴⁵ Npr. švajcarski: *Budensgesetz über den Versicherungsvertrag* (*Versicherungsvertragsgesetz*, 1908); australijski: *Insurance Contracts Act* (Atc No. 80 of 1984).

skladu sa pojedinim predmetnim direktivama.⁴⁶ Redak izuzetak je Zakon o osiguranju Republike Češke, koji je novijeg datuma.⁴⁷

Za odredbe pravila poslovanja osiguravača pogotovo su važni zakoni koji se odnose na zaštitu potrošača⁴⁸ i propisi o oneroznim ugovornim klauzulama.⁴⁹

Pojedine zemlje donele su i zakone kojima se reguliše zaključenje ugovora putem modernih informacionih sistema.⁵⁰ Kako se ugovori o osiguranju sve više zaključuju elektronskim putem i na daljinu, odredbe bitne za uslove osiguranja sadržane su i u Direktivi o elektronskoj trgovini⁵¹ i Direktivi o distancionoj prodaji,⁵² kao i u aktima međunarodnih organizacija.⁵³

Sve osiguravajuće organizacije posluju prevashodno na osnovu svojih opštih, posebnih i dopunskih uslova osiguranja. Za oblast osiguranja, uslovi poslovanja osiguravajućih organizacija predstavljaju jedan od najvažnijih,⁵⁴ ako ne, praktično, i najvažniji izvor pravila ponašanja za ugovorne strane.⁵⁵ Ovo pogotovo važi za odnose iz osiguranja potraživanja (kredita)⁵⁶ i reosiguranja,⁵⁷ koji su isključivo regulisani uslovima osiguranja.

⁴⁶ Npr. nemački: *Gesetz über den versicherungsvertrag (Versicherungsvertragsgesetz, 1958)*, *Bürgerliches Gesetzbuch, Gesetz über die beaufsichtigung der privaten versicherungsunternehmen und bausparkassen (Versicherungsaufsichtsgesetz, 1901)*; austrijski: *Versicherungsvertragsgesetz (1959)*, *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (2002)*, *Versicherungsaufsichtsgesetz (1978)*; francuski: *Code des Assurances (1930)*, *Code Civil (1804)*; danski: *Bekendtgørelse af lov om forsikringsaftaler (FAL, 1930)*, *Bekendtgørelse af lov om aftaler og andre retshandler på formuerettens område (1986)*.

⁴⁷ Act No. 37/2004 Coll. of the Czech Republic on Insurance Contract and on Amendments to Related Acts (*The Insurance Contract Act*).

⁴⁸ Lista propisa i uputstava od značaja za zaštitu potrošača dostupna je na Internet adresi: http://www.ec.europa.eu/consumers/index_en.htm

⁴⁹ Npr. engleski: *Unfair Contract Terms Act 1977*, *Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1994 (SI 1994/3159)* i *1999 (SI 1999/2083)*; *Council Directive 93/13/EEC of 05. 04. 1993. on unfair terms in consumer contracts (Journal Officielle L 95/92)*.

⁵⁰ Npr. severnoamerički: *Uniform Computer Information Transactions Act (1999)*, *Uniform Electronic Transactions Act (1999)*; engleski: *The Electronic Communications Act (2003)*.

⁵¹ *Council Directive 2000/31/EEC of 08. 06. 2000. on Electronic Commerce (Journal Officielle L 178/1)*.

⁵² *Council Directive 2002/65/EEC of 23. 09. 2002. on distance marketing of consumer financial services (Journal Officielle L 271/16)*.

⁵³ *UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (1996)*; *United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts (2005)*.

⁵⁴ Marović, B., *Špedicija i osiguranje*, Novi Sad, 1994, str. 196.

⁵⁵ Jankovec, I., *Jedan prilog razmišljanjima o sistemu i metodu zakonskog regulisanja odnosa iz ugovora o osiguranju*, Zagreb, 1971, *Osiguranje i privreda*, br. 6—7/1971, str. 20; Carić, S., Šogorov, S., Vilus, J., Đurdev, D., *Međunarodno privredno pravo*, Novi Sad, 1994, str. 49—50; Carić, S., *Autonomni izvori privrednog prava — funkcije i značaj*, Kragujevac, 2005, *Novo privredno zakonodavstvo*, priredio Mićović, M., str. 12.

⁵⁶ Ugovor o osiguranju za kreditno osiguranje uopšte ima veliki značaj, s obzirom da ne postoji zakon koji bi regulisao osnovne elemente ugovora o kreditnom osiguranju i ostavio strankama da detaljnije regulišu svoja međusobna prava i obaveze. Kao i svi drugi adhezioni ugovori, ugovor o osiguranju predviđa opšte i posebne uslove osiguranja. Naročito

ZAKLJUČCI

Na osnovu svega izloženog, moglo bi se zaključiti sledeće:

1) Ugovor o osiguranju je tipičan adhezioni i formularni ugovor. Ugrađeni opšti uslovi poslovanja osiguravača predstavljaju njegov najvažniji deo, budući da oni određuju sadržaj ugovora i determinišu prava i obaveze obe ugovorne strane.

2) U principu, sastavlja ih organizacija za osiguranje koja ih koristi u svom poslovanju. Formulirani su i pripremljeni unapred, pa je njihova sadržina utvrđena na apstraktan način. Stoga služe kao modus za pravno oblikovanje masovno zaključivanih ugovora o osiguranju. Primenjuju se na neograničeni broj manjeviše sličnih situacija, u kojima osiguravač zaključuje ugovore sa svim licima koja mu se radi toga obrate.

3) Dosadašnja dugogodišnja primena uslova osiguranja neosporno je potvrdila neophodnost njihove primene i opravdala široko prihvaćenu tehniku pristupanja jedne ugovorne strane odredbama unapred stipulisanih uslova osiguranja. Na dosadašnjem stepenu razvoja društva i privrede, ne bi ni bilo moguće zamisliti drugačije zaključivanje ugovora u oblasti osiguranja, putem individualnog pregovaranja o uslovima svakog pojedinačnog ugovora o osiguranju. Veliki broj zaključenih ugovora, razudenost punktova gde se zaključuju, raspoloživo vreme, kao i poverenje osiguravatelja u osiguravača, uslovljavaju da se individualno pregovaranje i dublja analiza uslova osiguranja, prilikom stupanja u odnos osiguranja, javlja samo još kao izuzetak. Ovome doprinosi neukost, a često i nezainteresovanost korisnika osiguranja (pogotovo kod zakonom obaveznih vidova osiguranja), da sagleda sve aspekte uglavnom komplikovanih uslova osiguranja. Upravo ovakav način zaključivanja ugovora omogućava racionalizaciju u troškovima, vremenu i radu, pa samim tim utiče i da premije osiguranja budu po osiguranika povoljnije. Stoga uslovi osiguranja iskazuju značajne pozitivne osobine, zbog čega se korisnost njihove primene ne dovodi u pitanje.

TERMS OF INSURANCE AS A TYPE OF BUSINESS RULES

Zoran Ilkić, LL.M.

Summary

Mass production and mass sale have imposed contractual technique that regulates the business content in a standardized way. The process of rationalization in production and distribution, standardization of products, economic development of companies, urbanization,

su važni opšti uslovi osiguranja, s obzirom da se oni po pravilu skoro nikad ne menjaju prilikom zaključivanja pojedinih ugovora o osiguranju. O tome: Radović, Z., *Osiguranje izvoznih kredita*, Beograd, 1989, str. 37.

⁵⁷ Više o tome: Jankovec, I., *Ugovor o reosiguranju*, Beograd, 1968; Marović, B., Mrkšić, D., *Osiguranje i reosiguranje*, Novi Sad, 1996.

and use of high-speed means of communication require speeding up, facilitating conclusion of contracts and making it cheaper. Where standard form is used while concluding the contract, there is no need for a long and diligent preparation, since the experience of the company that uses standardized contract is incorporated in the text of the business rules. The contemporary business abandons individualization and does not take into account particularities of the case. That is not only the case with production but also with contractual law, which serves to regulate exchange of goods and services. The legal term for this process is business rules of the contractor who uses the rules.

Keywords: terms of insurance, business rules, general terms, insurance organizations, insurance agreement, insurer